

DOI: 10.31866/2616-7581.7.2.2024.316740
УДК 780.614.11/.13:78.071](477)(092)

КОБЗАРСТВО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У ПЕРСОНАЛІЯХ

Володимир Єсипок^{1а}, Надія Брояко^{2а}

¹ професор кафедри музичного мистецтва, голова правління

Національної спілки кобзарів України, народний артист України;

ORCID: 0000-0002-2831-7726; e-mail: esipok_v@ukr.net

² кандидат мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри музичного мистецтва;

ORCID: 0000-0001-9109-1734; e-mail: nbroiako@gmail.com

^а Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Анотація

Мета дослідження – розкрити методи й засоби популяризації кобзарсько-бандурного мистецтва в умовах жорстокої цензури радянської дійсності, виховання професійних музикантів і патріотів своєї землі у протистоянні комуністичній ідеології на прикладі життя і творчості видатного діяча української культури Грицяя Анатолія Юхимовича (1 січня 1931 р., с. Жовтнєве Коропського р-ну Чернігівської обл. – 12 вересня 2003 р., м. Рівне). **Методологія дослідження** базується на застосуванні низки методів, зокрема системно-аналітичного, а також методів історичного, біографічного аналізу й узагальнення. **Наукова новизна** дослідження ґрунтується на конкретизації окремих положень та фактів життя і творчості А. Грицяя. **Висновки.** У дослідженні здійснено аналіз спогадів учнів, колег і друзів А. Грицяя, його поетичні та композиторські доробки, формування бандурного сольного й ансамблевого репертуару, порівняння з аналогічними зразками інших музичних жанрів, використання кобзарських традицій у виконавській практиці, педагогічні успіхи.

Ключові слова: кобзарство; бандурне мистецтво; музична культура України; бандурист Анатолій Грицяй; репертуар бандуриста; клас бандури Рівненського музичного училища

Вступ

На теренах України протягом уже останніх двох століть проводилася агресивна русифікація населення, наслідки якої ми опосередковано маємо в сучасних військових подіях на Сході та Півдні. На фоні заборони популяризації української мови, пісні, фольклору, етнології завжди з'являлися постаті, які відстоювали самобутність української культури, самобутність українського етносу. Особливо цікавою проблемою є вивчення життя і творчості митців, яким довелося творити та працювати в часи радянської ідеології, коли необережний крок, невважений публічний виступ на сцені, навіть необережне слово мог-

ло стати передумовою тяжкого покарання. Саме такою постаттю є Анатолій Юхимович Грицай – бандурист, композитор, поет педагог, громадський діяч, голова Волинського осередку Національної спілки кобзарів України, засновник кобзарсько-бандурної школи на теренах Волині.

Мета

Мета дослідження полягає в розкритті методів і засобів популяризації кобзарсько-бандурного мистецтва в умовах жорстокої цензури радянської дійсності, виховання професійних музикантів та патріотів своєї землі у проти-стоянні комуністичній ідеології на прикладі життя і творчості видатного діяча української культури Грицяя Анатолія Юхимовича (1 січня 1931 р., с. Жовтневе Короського р-ну Чернігівської обл. – 12 вересня 2003 р., м. Рівне).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На сьогодні література про Анатолія Юхимовича Грицяя переважно обмежується спогадами його учнів і друзів. Можна зробити аналіз цих спогадів і виокремити творчу концепцію митця, хоча недостатньо відомостей про керівництво й концертний процес підпорядкованої йому капели бандуристів. Мало відомостей і про методику ведення уроків гри на бандурі. Однак деякі педагогічні принципи А. Грицяя, зокрема напрацювання щодо розвитку вокальної культури бандуристів, представлено в статті І. Гаврилюк (2019). Внесок митця в розвиток бандурної освіти Рівненщини висвітлено у статтях Г. Топоровської (2017). Загалом волинська бандурна школа та постать А. Грицяя вимагають подальшого вивчення і більш широкої популяризації. Українське кобзарське мистецтво, зокрема у персоналіях, представлено в низці наукових розвідок Н. Брояко (2023).

Виклад матеріалу дослідження

Класик української літератури Володимир Сосюра в 1944 році створив глибоко патріотичний вірш «Любіть Україну». Цей твір став взірцем української поезії та увійшов до багатьох поетичних збірок і підручників з літератури. Проте у 1951 році в московській газеті «Правда» виходить стаття секретаря ЦК Компартії України Лазаря Кагановича, присвячена саме цьому твору. Миттєво цей допис передруковують усі республіканські, обласні та районні газети, шквал листів від ображених «трудящих» надходить до редакцій періодичних видань, колеги наввипередки спішають викласти власну критику на автора поезії. Пленум Спілки письменників України, присвячений обговоренню одного вірша – «Любіть Україну», тривав чотири дні.

Усім стає зрозуміло, що любити свою землю, свій народ, свою культуру, свою Україну – прояв «буржуазного націоналізму», з яким неодмінно треба боротися.

Український патріотичний дух у народі завжди існував за всіх режимів і за всіх часів. Незважаючи на заборони радянської влади, любили пісню, люби-

ли музику, любили мову, любили українських героїв. Саме в цей історичний період формувалася постать видатного митця української музичної культури Анатолія Юхимовича Грицяя (рис. 1). Його вчителем був мудрий, далекоглядний, який пройшов багатолітню зневіру й тортури, дивом залишивсь живим від репресій, бандурист Володимир Андрійович Кабачок. Атмосфера в класі В. А. Кабачка була сучасною, творчою та патріотичною. Молоді учні Анатолій Маціяка, Анатолій Грицяй, Сергій Баштан за давнім звичаєм запорізьких козаків мали прізвиська – Маціяка, Грицяйка, Баштаняка. За спогадами професора С. В. Баштана (1995): «Кожним словом і високомайстерною грою на бандурі він прищеплював любов до музичного мистецтва, стимулював творчу ініціативу та фантазію учнів. Значну увагу Володимир Кабачок приділяв розвитку техніки гри на ін-

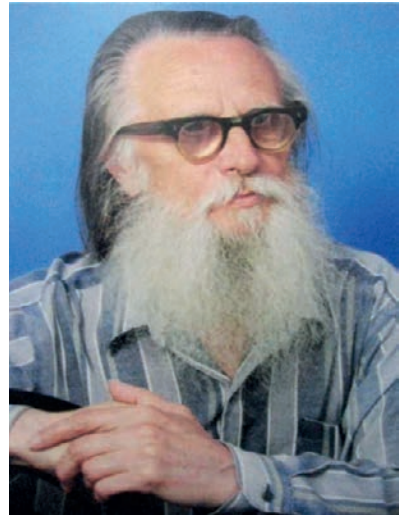

Рис. 1. Анатолій Юхимович Грицяй
(1931–2003 рр.)

струменті та виробленню правильного щипка, красивого "великого" звука, роботі над прийомами, штрихами та динамікою» (с. 31). Безумовно, навчання гри на бандурі відбувалося паралельно під впливом вивчення унікального явища світової культури, а саме кобзарського мистецтва. Кобзарі за давніх часів були уособленням національної свідомості, вихователями філософії духу патріотизму. Адаже більша частка знань була прихованою, передавалася з уст в уста, до того ж не всім учням. Існували так звані 12 устиянських (тобто усних, не друкованих) кобзарських книг, які були професійним кодексом і відображенням особливої філософії та духовності. Перші чотири книги повинен був знати кожен, хто пройшов навчання і отримав «визвілку» – дозвіл на кобзарювання, тобто виступи на людях. З наступними чотирма могли ознайомитися лише деякі. А всі 12 книг знали тільки найстарші та наймудріші наставники, яких шанобливо називали панотцями. Володимир Андрійович Кабачок був наставником з великої літери (рис. 2). Володар енциклопедичних знань, філософ з постійним почуттям гумору – усе це притягувало до нього творчу молодь, кожне спілкування з ним було незабутньою подією. А ще він був бандуристом. Є безліч музичних інструментів – народні й академічні, струнні, смичкові, ударні, духові. Вони класифікуються за способом звукового видобування, за регіональною ознакою, якщо мають прикмети народного побуту. Більшість має за класифікаційними ознаками аналоги в різних народів. Наприклад, лютнеподібні інструменти: казахська домбра, киргизський комуз, російська балалайка, італійська мандоліна, іспанська гітара – усі вони мають споріднені ознаки. Не має споріднених ознак українська бандура, хоча вона за походженням з роду лютневих інструментів, але завдяки еволюційним змінам на тлі національної музичної культури, додаванню приструнків перетворилася на самобутній музичний інструмент, який нерозривно пов'язаний ще й з українською народною піснею. Бандура для укра-

їнців стала не просто музичним інструментом, під акомпанемент якої можна заспівати декілька улюблених пісень, вона стала одним з національних символів України поруч з гербом, гімном, прапором. Кілька щирих слів про бандуру невідомого сучасного поета наведено нижче:

«Чи жила б Україна без кобзи-бандури?
Чи світила б колись нам свободи зоря?
Чи знесли б ми без неї неволю й тортури?
Чи без неї діждали б ми Кобзаря?»

Рис. 2. Володимир Кабачок разом з першим професійним тріо бандуристок, майбутніми народними артистками України в складі В. Третьякової, Н. Павленко, Т. Поліщук; 1950 р.

Рис. 3. Василь Пиндик – вихованець Анатолія Грицяя, соліст Чернівецької філармонії, заслужений артист України

Можна навчитися грати на бандурі, можна віртуозно нею володіти, але важливіше стати пропагандистом цього інструмента, виховати яскравих послідовників і виконавців. Саме таким і був Анатолій Юхимович після закінчення столичної консерваторії. Шалена любов до бандури спонукала його до пропаганди та розповсюдження у Волинському краї цього музичного жанру. Безліч відомих виконавців і маловідомих ентузіастів, патріоти бандурного мистецтва продовжують його справу й сьогодні. Як відомо, на Волині історично існували тільки цехи мандрівних лірників, бандура ж майже не траплялася. За часів праці та діяльності А. Ю. Грицяя бандурне мистецтво бурхливо стало розвиватися – за період його педагогічної діяльності пройшли мистецький вишкіл і стали професійними музикантами понад 100 учнів (рис. 3). Відкривалися класи бандури в закладах освіти, створювалися ансамблі та капели, у всіх значних культурних заходах присутні бандуристи. У мешканців Рівного з'явилася навіть приказка: «Де Грицяй – там бандура». І дійсно, ці два слова стали синонімами. У 1999 році його як засновника і незаперечного авторитета обирають Головою Рівненського осередку Всеукраїнської спілки кобзарів України.

Описуючи власні спогади, Й. Яницький зазначив: «Пам'ятаю свої гастрольні приїзди до Рівного. Після концерту, на якому обов'язково був присутній Анатолій Юхимович, жваво обговорювали репертуар, образність, шляхи вирішення тієї або іншої проблеми. Дивувала точність і багатогранність бачення різних творчих аспектів музичного метра, він був незаперечним мистецьким авторитетом в Україні і далеко за її межами. Кілька музичних творів я взяв до власного репертуару з легкої руки та рекомендації Анатолія Юхимовича. Він постійно підтримував тісний зв'язок з багатьма бандуристами України, листувався, обмінювався думками, багатьом присвячував свою поезію» (Яницький, 2016, с. 131).

Найбільш цінним для сьогоднішнього кобзарсько-бандурного мистецтва України є творчий спадок А. Ю. Грицяя. По-перше, це величезний досвід зі створення шляхів розвитку цього мистецтва, який він передав своїм учням, а його учні уже передають цей досвід своїм. Недарма Рівненський обласний осередок Національної спілки кобзарів України вважають одним з найбільших за чисельністю та найпотужнішим за творчим потенціалом серед інших обласних організацій. Вихованці з Рівненщини завжди присутні на різних конкурсах, форумах і фестивалях; завжди здобувають призові місця та позитивні відгуки фахівців і преси. По-друге, це музична та літературна спадщина митця: обробки українських народних пісень, оригінальні солоспіви й інструментальні твори для бандури, велика кількість аранжованих творів для ансамблів і капел. Деякі з них надруковані, деякі ще чекають публікацій і своїх виконавців. Літературний доробок ще треба вивчати, але є загальновідомий твір «Заповіді бандуристам» (Грицяй, 1981). Десять заповідей надруковані великим тиражем у формі плаката, вони розповсюджені по закладах освіти всієї України. Це філософська доктрина самовиховання бандуриста з великої літери. Його моральні, естетичні, методичні, ідеологічні аспекти. Приклад останньої десятої заповіді наведено нижче:

«Останнє, але чи не найголовніше. Щоденно, щохвилини бути втілювачем, а то і Творцем національно-патріотичних ідей, бути завжди на

передовій лінії в боротьбі з віджилими догмами. Боротьба за Україну триває і, на жаль, ще довго продовжуватиметься. Ми – бійці національної ідеї, яка вимагає напруження сил та енергії. Будьмо твердою і небом цієї ідеї» А. Грицай, листопад 1981 року.

Зважаючи на вищенаведене й усвідомлюючи велич творчого та життєвого шляху Анатолія Юхимовича Грицяя, ми, прийдешнє покоління кобзарів-бандуристів, повинні низько вклонитися його пам'яті та продовжувати популяризацію прищеплення любові до національної культури, мистецтва, мови, до рідної землі, яка зветься Україна.

Висновки

Отже, уточнення деяких фактів життя та творчості А. Грицяя, а також проведений аналіз спогадів його учнів, колег і друзів дають змогу стверджувати, що діяльність митця значно вплинула на розвиток кобзарсько-бандурного мистецтва. Okремо варто наголосити на поетичному та композиторському доробку, його значенні у формуванні бандурного сольного й ансамблевого репертуару, а також на використанні кобзарських традицій у виконавській практиці. Важливим аспектом діяльності А. Грицяя була педагогічна творчість. Дослідження творчості митця потребує подальшої уваги, зокрема цікавим, але малодослідженим є його літературний доробок.

У підсумку зазначимо, що для кожного українця існують моральні орієнтири нашого буття, визначні постаті, які поклали своє життя для розбудови національної культури та державності. Такими особистостями є Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Леся Українка й інші. Варто згадати Гната Хоткевича, Володимира Кабачка, Григорія Китастого, Анатолія Грицяя, митців-музикантів, які присвятили себе унікальному бандурному мистецтву. Вивчення їхньої творчості, життєвого шляху, здобутків є неодмінною парадигмою подальшого розвитку та популяризації кобзарсько-бандурного мистецтва.

Список бібліографічних посилань

- Баштан, С. (1995). Отамане, батьку наш. В С. В. Баштан & Л. Я. Іваненко (Упоряд.), *Бандуристе, орле сизий. Віночок спогадів про В. А. Кабачка* (с. 29–33). Музична Україна.
- Брояко, Н. (2023). Мистецький вплив Г. Хоткевича на кобзарство та бандурництво (злам XIX–XX століть). *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*, 6(2), 166–176. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.6.2.2023.291087>
- Гаврилюк, І. (2019). Педагогічні принципи Анатолія Грицяя в контексті формування вокальної культури бандуриста. В Л. І. Горіна (Ред.), *Актуальні проблеми народно-інструментального виконавства в Україні: історія і сучасність* (с. 162–167). Волинські обереги.
- Грицай, А. (1981). *Заповіді бандуристам* [Плакат].

- Топоровська, Г. М. (2017). Анатолій Грицай – засновник професійної бандурної освіти на Рівненщині (до 60-річчя відкриття класу бандури на Рівненщині). В Л. І. Горіна (Ред.), *Актуальні проблеми народно-інструментального виконавства в Україні: історія і сучасність* (с. 195–202). Волинські обереги.
- Яницький, Й. (2016). Анатолій Юхимович Грицай. Спомини учнів. В Т. Шаленко (Упоряд.), *Кобзарство ХХ – початку ХХІ століття в іменах: його творці та хранителі* [Матеріали конференції] (с. 129–134). Коло.

References

- Bashtan, S. (1995). Otamane, batku nash [Otaman, our father]. In S. V. Bashtan & L. Ya. Ivanenko (Comps.), *Banduryste, orle syzyi. Vinochok spohadiv pro V. A. Kabachka* [Bandura player, gray eagle. A wreath of memories about V. A. Kabachok] (pp. 29–33). Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Broiako, N. (2023). Mystetskyi vplyv H. Khotkevycha na kobzarstvo ta bandurnytstvo (zlam XIX–XX stolit) [Artistic influence of H. Hotkevych on kobzarism and bandura (turn of the nineteenth and twentieth centuries)]. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Musical Art*, 6(2), 166–176. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.6.2.2023.291087> [in Ukrainian].
- Havryliuk, I. (2019). Pedahohichni pryntsyipy Anatoliia Hrytsaia v konteksti formuvannia vokalnoi kultury bandurysta [Pedagogical principles of Anatolii Hrytsai in the context of the formation of vocal culture of the bandurist]. In L. I. Horina (Ed.), *Aktualni problemy narodno-instrumentalnoho vykonavstva v Ukraini: istoriia i suchasnist* [Actual problems of folk instrumental performance in Ukraine: History and modernity] (pp. 162–167). Volynski oberehy [in Ukrainian].
- Hrytsai, A. (1981). *Zapovidi bandurystam* [Commandments to bandurists] [Poster] [in Ukrainian].
- Toporovska, H. M. (2017). Anatolii Hrytsai – zasnovnyk profesiinoi bandurnoi osvity na Rivnenshchyni (do 60-richchia vidkryttia klasu bandury na Rivnenshchyni) [Anatolii Hrytsai – the founder of professional bandura education in Rivne region (to the 60th anniversary of the opening of the bandura class in Rivne region)]. In L. I. Horina (Ed.), *Aktualni problemy narodno-instrumentalnoho vykonavstva v Ukraini: istoriia i suchasnist* [Actual problems of folk instrumental performance in Ukraine: History and modernity] pp. 195–202. Volynski oberehy [in Ukrainian].
- Yanytskyi, Y. (2016). Anatolii Yukhymovych Hrytsai. Spomyny uchniv [Anatolii Yukhymovych Hrytsai. Memories of students]. In T. Shalenko (Comp.), *Kobzarstvo ХХ – початку ХХІ століття в іменах: його творці та хранителі* [Kobzarstvo of the 20th – early 21st century in names: Its creators and custodians] [Conference proceedings] (pp. 129–134). Kolo [in Ukrainian].

KOBZARISM IN SOVIET UKRAINE IN PERSONALITIES

Volodymyr Yesypok^{1a}, Nadiia Broiako^{2a}

¹ Professor at the Department of Musical Art, Chairman of the Board of the National Union of Ukrainian Kobzars, People's Artist of Ukraine; ORCID: 0000-0002-2831-7726; e-mail: esipok_v@ukr.net

² PhD in Art, Professor, Head of the Department of Musical Art; ORCID: 0000-0001-9109-1734; e-mail: nbroiako@gmail.com

^a Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Abstract

The purpose of the research is to reveal the methods and means of popularising the art of kobza and bandura in the conditions of strict censorship of the Soviet reality, educating professional musicians and patriots of their country in opposition to the communist ideology, using the example of the life and work of the outstanding figure of Ukrainian culture Anatolii Hrytsai (1 January 1931, Zhovtneve village, Koropskyi district, Chernykhiv region – 12 September 2003, Rivne). **The research methodology** is based on the use of a number of methods, including systematic and analytical, as well as historical, biographical analysis, and generalization methods. **The scientific novelty** of the study is based on the specification of specific regulations and facts of the life and work of A. Hrytsai. **Conclusions.** The study analyses the memories of A. Hrytsai's students, colleagues, and friends, his poetic and compositional works, the formation of the bandura solo and ensemble repertoire, the comparison with similar examples of other musical genres, the use of kobza traditions in performance practice, and pedagogical achievements.

Keywords: kobzarism; bandura art; musical culture of Ukraine; bandura player Anatolii Hrytsai; bandura repertoire; bandura class of the Rivne Music College

